

بررسی تحلیلی انتشارات علمی تولیدشده در حوزه اسلام

پایگاه *Web of science (ISI)*

[نکته پژوهشی - ۱۳]

* رضا کریمی

چکیده: هدف از پژوهش حاضر، بررسی تولیدات علمی در حوزه اسلام، در سطح جهان است. این پژوهش با استفاده از روش علم‌سنجی انجام شده است و شاخصهایی را برای ارزیابی و سنجش میزان اطلاعات تولید شده در زمینه‌های گوناگون و در کشورهای مختلف، در اختیار پژوهشیان قرار می‌دهد. در این مقاله، با استفاده از شیوه‌های علم‌سنجی، میزان انتشارات علمی تولید شده در حوزه‌های اسلام در پایگاه *Web of Science* طی سالهای ۱۹۷۸-۲۰۱۰ مطالعه و تحلیل شد و تمامی پیشینه‌ها در حیطه‌های موضوع، زبان، کشور، نویسنده، سال انتشار، نوع مدرک، مجله و مؤسسه و دانشگاهها تجزیه و تحلیل گردید. آن‌گاه کلیه پیشینه‌ها برای ترسیم ساختار علم به نرم افزار *Cite Hist* وارد شد و ۳۰ مقاله اول حوزه مورد بررسی در

Email : karimi@qom.ac.ir

* . عضو هیئت علمی دانشگاه قم.

WOS انتخاب و به وسیله نرم‌افزار فوق، تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌های پژوهش نشان داد که در مجموع ۹۳ کشور در نگارش مدارک حوزه موضوعی اسلام در سطح جهانی، نقش داشته‌اند که از این میان، کشورهای ایالات متحده آمریکا، انگلستان، کانادا در رتبه‌های اول تا سوم و ایران در مرتبه هفدهم قرار دارند. همچنین، مشخص شد که ۸۳٪ از مدارک به زبان انگلیسی است. ۲۲۴ مؤسسه تولیدکننده متون علمی اسلام اند که عمدهاً امریکایی و انگلیسی‌اند. یافته‌ها نشان داد که ۵۳٪ عنوانی منتشر شده در قالب نقد کتاب بوده است و پس از آن، مقالات (۳۷٪) قرار داشته‌اند. از مجلات برتر در زمینه اسلام، می‌توان به ترتیب، به مجله بین‌المللی مطالعات خاورمیانه، جهان اسلام و مجله خاورمیانه اشاره کرد. از لحاظ کمی سالهای ۲۰۰۸ و ۲۰۰۹ بیشترین مدارک را در خود جای داده‌اند و این امر استقبال بیشتر جامعه علمی از مقوله‌های مورد پژوهش را نوید می‌دهد.

کلید واژه: ساختار علم؛ تولیدات علمی اسلام؛ پایگاه Web of Science (ISI)

مقدمه

پژوهش و تحقیق برای توسعه علمی تحقیقات اسلامی همانند تمام رشته‌های دیگر ضروری است. جاکوبسون (۱۹۹۷) اظهار می‌دارد که هر فعالیت علمی با تولید انتشارات علمی اندازه‌گیری می‌شود و انتشار در واقع، محصول اساسی کار علمی است.

امروزه با بهره‌گیری از نمایه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی که در برگیرنده بخش قابل توجهی از اطلاعات‌اند، می‌توان سریع‌ترین راه برای دسترسی به اطلاعات هر حوزه خاص را به دست آورد. بنابراین، محققان در نخستین مرحله پژوهش خود به این

پایگاهها مراجعه می‌کنند. این پایگاه‌های اطلاعاتی اساس تحقیقات متعددی اند که با روش‌های کمی، نظریکتاب‌سنگی، علم‌سنگی و... میزان تولیدات علمی دانشمندان کشورهای مختلف در حوزه‌های موضوعی مختلف را بررسی و مقایسه می‌کنند و میزان حضور علمی آنها را می‌سنجدن. (حمیدی، اصنافی، عصاره (۱۳۸۷))

حوزه اسلام و شاخه‌های مرتبط آن یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسان معاصر است. اهمیت تحقیقات اسلامی در اوضاع کنونی کشور و جهان با توجه به این که جایگاه هر ملتی در عرصه بین‌المللی به وسیله فعالیتهای علمی مشخص می‌گردد، سبب شد که سنجش کمی فعالیت دانشمندان جهانی در حوزه اسلام هدف این پژوهش قرار گیرد تا جایگاه جهان در تحقیقات اسلامی تعیین شود و میزان حضور علمی دانشمندان جهانی در این حوزه در صحنه جهانی مورد ارزیابی قرار گیرد. این روش‌های کمی شاخصهایی را برای ارزیابی و سنجش میزان اطلاعات تولید شده در زمینه‌های گوناگون و در کشورهای مختلف، در اختیار دانشمندان قرار می‌دهد.

یادآوری می‌شود که عمدۀ تولیدات اسلامی به زبان‌های عربی و فارسی است و پایگاه Web of Science قادر به نمایه کردن این دو زبان نیست، داده‌های این پایگاه ناقص است ولزوماً نمی‌تواند ابزاری کامل برای سنجش تولیدات اسلامی در سطح جهانی باشد؛ اما این پایگاه ابزاری کاملاً شناخته شده برای جهانیان است و همگان از طریق آن اقدام به ارزیابی و معرفی تولیدات علمی خود می‌کنند، بدین جهت می‌تواند زمینه نشر و گسترش مفاهیم اسلامی را در سطح جهانی میسر سازد. اسمال و گارفیلد (۱۹۸۵) اظهار می‌دارند که شاید «برادفورد» (۱۹۴۸) یکی از نخستین کسانی باشد که غیرمستقیم به ترسیم ساختار علم اشاره کرده است. آنها نظر «پرایس» (۱۹۶۶) را که به روشنی بیان می‌کند ساختار علم را می‌توان ترسیم کرد، تأیید می‌کنند. «گولد و وایت» (۱۹۷۰) به اندیشه ترسیم ساختار علم در علوم اجتماعی و جغرافیای انسانی اشاره کرده‌اند.

هدفهای پژوهش

هدف این مقاله آن است که با استفاده از شیوه‌های علم سنجی، میزان انتشارات علمی تولید شده در حوزه اسلام، سطح جهان در پایگاه Web of Science را که در این مقاله به اختصار WOS نامیده می‌شود مطالعه و تحلیل نماید. همچنین، تلاش می‌شود با استفاده از نرم‌افزار Hist Cite مقاله‌های مهم و اثرگذار را در این حوزه معرفی کند.

سؤالهای پژوهش

در این مقاله، به سوالهای زیر پاسخ داده می‌شود:

۱. در حیطه حوزه‌های اسلام در پایگاه WOS چه نویسنده‌گانی بیشترین تولیدات علمی را دارند؟
۲. کدام کشورها دارای بیشترین تولیدات علمی در حیطه اسلام و شاخه‌های مرتبط در پایگاه WOS هستند؟
۳. دانشگاهها و مؤسسه‌های دارای بیشترین تولیدات علمی در حیطه اسلام و شاخه‌های مرتبط در پایگاه WOS در سطح جهان کدام‌اند؟
۴. متون علمی تولید شده در حیطه اسلام و شاخه‌های مرتبط در پایگاه WOS در سطح جهان در قالب چه نوع مدارکی در دسترس‌اند؟
۵. مدارک تولید شده در حیطه اسلام از نویسنده‌گان جهانی و شاخه‌های مرتبط در پایگاه WOS در چه مجله‌هایی به چاپ رسیده‌اند؟
۶. در ترسیم ساختار مدارک تولید شده، خوش‌های مهم که بیشترین استناد به آنها شده، کدام‌اند؟
۷. بیشترین میزان تولیدات علمی در حیطه‌های مورد بررسی، در چه سالهایی بوده است؟
۸. غالب زبانهای نوشتاری در متون علمی تولید شده در حیطه اسلام در پایگاه WOS کدام‌اند؟

پیشینهٔ پژوهش

کریمی در پژوهشی با عنوان «بررسی تحلیلی انتشارات علمی تولید شده در حوزهٔ زیست محیطی پایگاه Web of Science از نویسندهای ایرانی طی سالهای ۱۹۷۴-۲۰۰۸» نشان داد که در مجموع ۲۳ کشور در نگارش مدارک حوزهٔ موضوع فوق، با نویسندهای ایرانی همکاری داشته‌اند که از این میان کشورهای ایالات متحدهٔ آمریکا، انگلستان، کانادا، استرالیا به ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. همچنین، مشخص شد که ۹۹٪ از مدارک به زبان انگلیسی‌اند. تعداد کمی از مؤسسه‌ها (۱۰ مؤسسه از ۸۰۲ مورد) تولیدکنندهٔ بخش عمده‌ای از متون علمی‌اند. یافته‌ها مشخص نمود که ۸۵٪ عنوان از انتشارات در قالب مقاله بوده است و پس از آن به ترتیب، چکیدهٔ کنفرانسی (۷/۷) و نامه (۶/۱) قرار داشته‌اند. از دیگر نتایج آن پژوهش می‌توان به ۵ مقاله اول در این بررسی اشاره کرد که بیشترین استناد را به خود اختصاص داده و به ترتیب، در سالهای ۱۹۸۲ با ۱۰۱، ۱۹۹۶ با ۷۰، ۱۹۷۸ با ۶۷ و سال ۲۰۰۲ با ۶۶ استناد نوشته شده‌اند. در سالهای ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ بیشترین تعداد مدارک منتشر شده است.

طی پژوهشی که «براون و همکاران» (۱۹۹۵) بر روی وضعیت توزیع شاخصهای علم‌سنجی در ۲۷ حوزهٔ علمی در ۵۰ کشور جهان طی سالهای ۱۹۸۹-۱۹۹۳ در پایگاه نمایهٔ استنادی علوم انجام دادند، مشخص شد که از بین ۵۰ کشور مورد مطالعه، آمریکا سهمی میان مجموع ۳۳/۸٪ انتشارات و ۴۹/۸٪ از ارجاعات را به خود اختصاص داده است.

حمیدی، اصنافی، عصاره (۱۳۸۷) به بررسی تحلیلی و ترسیم ساختار انتشارات علمی تولید شده در حوزه‌های کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، اطلاع‌سنجی و وب‌سنجی در پایگاه Web of Science طی سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۵ پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که در مجموع، ۵۳ کشور در نگارش مدارک حوزهٔ

موضوع مورد بررسی نقش داشته‌اند که از این میان، کشورهای ایالات متحده آمریکا، انگلستان، آلمان و هلند، به ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. همچنین، مشخص شد که $91/26\%$ از مدارک به زبان انگلیسی است. تعداد کمی از مؤسسه‌ها یعنی $16/1\%$ (۷۴ مؤسسه از ۴۴۶ مورد) تولیدکننده بخش عمده‌ای از متون علمی هستند. بیش از 50% مدارک، در ۶ عنوان مجله یعنی $3/68\%$ از کل مجله‌های حاضر در فهرست منتشر شده است. یافته‌ها مشخص نمود که $73/14\%$ عنوان از انتشارات در قالب مقاله بوده است و پس از آن به ترتیب، نقد مقاله‌ها ($6/96\%$) و نقد کتاب ($5/99\%$) قرار داشته‌اند. از دیگر نتایج این پژوهش می‌توان به ۵ مقاله اول در این بررسی اشاره کرد که $111-47$ استناد را به خود اختصاص داده و به ترتیب در سالهای 1989 ، 1992 ، 1997 ، 1991 و 2002 نوشته شده‌اند. در سالهای 2004 و 2005 بیشترین تعداد مدارک منتشر شده است.

«عصاره و ویلسون» (۱۳۸۴) به بررسی میزان مشارکت علمی ایرانیان در سه دوره پنج ساله $1985-1989$ ، $1990-1994$ و $1995-1999$ در تمایه استنادی علوم پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که انتشارات علمی ایران در پنج ساله دوم نسبت به پنج ساله اول دو برابر و در پنج ساله سوم نسبت به پنج ساله دوم، $2/8$ برابر بوده است. آنها در مقاله خود علت افزایش علمی انتشارات ایران را به این عوامل نسبت داده‌اند: عوامل درونی مثل خاتمه جنگ عراق در برابر ایران، موقعیت اقتصادی بهتر، تغییرات اخیر در سیاستگذاری دولت مثل افزایش بودجه برای پژوهش، تغییرات اساسی در فضای سیاسی مثل افزایش مجله‌های علمی، و بازگشت تعداد زیادی از دانشجویان بورسیه خارج پس از پایان تحصیلات به کشور. عوامل بیرونی نیز در برگیرنده پذیرش برخی از مجله‌های علمی ایران توسعه نمایه استنادی علوم، افزایش دسترسی به پایگاههای بین‌المللی از طریق اینترنت و امکان ارتباطهای بهتر الکترونیکی برای ایجاد مشارکتهای بین‌المللی است.

«اینگورسن و جاکوبز» در سال ۲۰۰۴، یک بررسی کتابشناسی از انتشارات و الگوهای استنادی و تأثیر پژوهش‌های آفریقای جنوبی در دوره سالهای ۱۹۸۱-۲۰۰۰ در زمینه‌های تحقیقاتی منتخب شامل: علوم حیوانی و گیاهی، شیمی، بیوشیمی، میکروبیولوژی و بیولوژی مولکولی صورت دادند که در برگیرندهٔ ژنتیک، فیزیک و علوم فضایی است. داده‌هایی که از نمایهٔ استنادی علوم از پایگاه «آی.اس.آی» به دست آمد، به جز در زمینه‌های میکروبیولوژی، بیولوژی مولکولی و فیزیک، کاهش انتشارات آفریقای جنوبی در سالهای ۱۹۹۰-۱۹۸۶ را نشان می‌داد. لیکن در سالهای ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۸ در علوم حیوانی و گیاهی، میکروبیولوژی و بیولوژی، تولیدات علمی رو به گسترش بوده است. در طول دهه ۱۹۹۰ در حیطهٔ شیمی و بیوشیمی کاهشی در تولیدات علمی مشاهده شد. به طورکلی، عمدت‌ترین دلیل این نوسانها در تولیدات علمی، مشکلات اقتصادی و کاهش بودجهٔ دولتی بوده که نقش چشمگیری بر تولید اطلاعات علمی آن کشور داشته است.

در سال ۲۰۰۴، سه ویژگی برونداد مقاله‌های علمی روسیه از طریق نمایهٔ استنادی علوم، برای دوره زمانی ۱۹۸۰-۲۰۰۰ توسط «ویلسون و مارکوسوا» بررسی گردید. تغییرات و گسترش‌های سیاسی و اقتصادی در اتحاد جماهیر شوروی و بعد روسیه، از مسائل اثرگذار بر جریان تولید اطلاعات علمی در این کشور بوده است. روسیه، از سال ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ در برونداد علمی رشد سالانه داشته است؛ اما از سال ۱۹۹۱ پس از استقلال برخی جمهوریهای شوروی، این کشور دچار کاهش ۲۰ تا ۲۴ درصدی در تولیدات علمی شد و از ۱۹۹۴ دوباره سیر صعودی تولیدات علمی خود را از سرگرفت. برونداد کاهش یافته در دهه ۱۹۹۰ عمدتاً ناشی از کاهش بودجهٔ اختصاص یافته دولت برای تولید علم بود. سهم مقاله‌های روسی تولید شده، از ۶٪ دهه ۱۹۸۰ به ۳۱٪ در سال ۲۰۰۰ افزایش یافت. همچنین، همکاری نویسنده‌گان روسی پس از سال ۱۹۹۰ با اروپای شرقی به اروپای غربی و

امريکاي شمالى تغيير يافت. اين تغييرات به دليل پایان جنگ سرد و نياز به ارتباط با سائر ملتها صورت گرفته است. به علاوه، افزایش در توليد اطلاعات علمي، به دليل سرمایه گذاريهاي گستردهاي است که دولت روسیه در زمينه توليدات علمي و تشویق محققان صورت داده است.

«صرفزاده» (۱۳۷۹) انعکاس مقاله‌های محققان ایراني در دو بانک اطلاعاتي «کب» و «اگریس» را بررسی کرد و نتيجه گرفت که در فاصله سالهای ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۹، تنها ۴۵ مجله از کشورهای جهان سوم در نمایه استنادي علوم ظاهر شده‌اند و اين ۴۵ مجله فقط ۱/۲٪ از کل مجله‌های نمایه شده را تشکيل می‌دهند. پژوهش وي نشان داد که دانشگاه‌های تهران و شيراز و مؤسسه تحقیقات آفات و بیماریهای گیاهی، دارای بیشترین مدارك در بانکهای اطلاعاتي کب و اگریس بوده‌اند. به علاوه، مشخص شد که از مجموع همایشها و سمينارهايی که در حوزه کشاورزی در ايران برگزار شده، تنها ۵ مورد، آن هم فقط در بانک اگریس، انعکاس يافته است.

«عصاره» (۱۳۸۰) رشد انتشارات علمي دانشمندان ایراني در نمایه استنادي علوم، در دو دوره پنج ساله ۱۹۸۵-۱۹۸۹ و ۱۹۹۰-۱۹۹۴ را از ميزان توليد انتشارات علمي به تفکيک سال انتشار و رتبه بندی نويisندگان پر توليد براساس تعداد مدارك آنان، تعين نويisندگان اثرگذار ايران از طریق محاسبه ميزان استنادها به آثار علمي آنان، ميزان همکاري دانشمندان ايران با دانشمندان کشورهای ديگر، شناسايي مجله‌هایي که دانشمندان ايران مقاله‌های خود را در آنها به چاپ رسانده‌اند و نيز مجله‌هایي که اين دانشمندان در آثارشان به آنها استناد کرده‌اند، مورد بررسی قرار داد. در اين پژوهش، مشخص شد که ميزان انتشارات علمي ايران در دوره ۱۹۹۰-۱۹۹۴ بيشتر از دوره ۱۹۸۵-۱۹۸۹ بوده است و پيش‌بینی شد که اين ميزان در دوره ۱۹۹۵-۱۹۹۸ بسيار بيشتر از دوره پيش شود. در اين پژوهش، مشخص شد تا سال ۱۹۹۸ دست کم سه مجله ايراني - انگليسي زبان در بين مجله‌های هسته وجود خواهد داشت.

«موسوی» (۱۳۸۳) رتبه‌بندی تولید علم در ۵۰ کشور جهان از ۱۵۰ کشور نمایه شده در مؤسسه اطلاعات علمی آمریکا را بررسی نمود. به لحاظ مطلق تولید علم، آمریکا رتبه اول و به لحاظ تولید علم بر جمعیت، سوئیس رتبه اول را کسب کرده است. این مطالعه نشان داد که ۱۰ کشور اول در تولید علم ۵۹٪ و ۵۰ کشور اول ۸۷٪ مشارکت داشته‌اند. رتبه ایران در سال ۲۰۰۴ به ۴۲ رسیده بود؛ این در حالی است که در سال ۱۹۹۳ رتبه ۵۵ را داشته است؛ یعنی رشد ایران در تولیدات علمی، ۱۲ برابر شده است. در همین دوره، رشد ترکیه در تولیدات علمی، هفت و نیم برابر شده است.

«عصاره و معرفت» (۱۳۸۴) به بررسی مشارکت پژوهشگران ایرانی در تولید علم جهانی در مدلاین پرداختند. در این مقاله، با استفاده از شیوه‌های علم سنجی، به مطالعه رشد و توسعه آثار و مقاله‌های علمی پژوهشگران علوم پایه و بین رشته‌ای پزشکی در خلال سالهای ۱۹۷۶-۲۰۰۳ پرداخته شده و ۲۶۹۵ مدرک که پدیدآوران ایرانی این حوزه در پایگاه مدلاین به چاپ رسانده‌اند، بررسی گردیده است. یافته‌های پژوهش، از افزایش بسیار زیاد تولیدات علمی ایرانیان، به ویژه در محدوده زمانی سالهای ۱۹۹۰-۲۰۰۳ حکایت دارد.

«صبوری و پورسازان» (۱۳۸۵) به بررسی مشارکت ایران در تولید علم جهانی سال ۲۰۰۵ براساس نمایه استنادی علوم در مؤسسه اطلاعات علمی (ISI) پرداختند. در این سال، تعداد مقاله‌های نمایه شده ایران در علوم پایه ۵۴۲۳ عنوان (۴۲٪ درصد مقدار جهانی)، در علوم اجتماعی ۲۲۵ عنوان (۱۳٪ درصد مقدار جهانی) و در علوم انسانی و هنر ۱۱ عنوان (۰٪ درصد مقدار جهانی) و در مجموع ۵۵۷۸ عنوان (۰/۳۶ درصد مقدار جهانی) بود. صرف نظر از کشور ترکیه، ایران در بین کشورهای مسلمان و همسایه، رتبه نخست تولید علم جهانی را داراست. بیش از ۳۰٪ تولید علم کشور، متعلق به رشته شیمی است. سهم دانشگاه‌های علوم پزشکی در تولید علم کشور در این سال، ۲۸٪ بوده است.

روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش، از روش علم‌سنجی که یکی از روش‌های کمی است، استفاده شده است. داده‌های مورد نیاز این پژوهش از پایگاه WOS استخراج شده‌اند. این پایگاه در برگیرنده نمایه‌های استنادی علوم، علوم اجتماعی و هنر و علوم انسانی است. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد نمایه‌های استنادی، قابلیت جستجوی این پایگاهها از طریق استناد است. ضمناً کاربران قادرند بر اساس عنوان، نویسنده، نوع منبع و نشانی نویسنده در این پایگاه به جستجو بپردازنند.

در ماههای اسفند سال ۱۳۸۸ و فروردین ۱۳۸۹ داده‌ها گردآوری شد.

به منظور گردآوری اطلاعات در این پژوهش، از راهبرد جستجوی «اسلام» در موضوع و عنوان استفاده شده است:

یا استفاده از جستجوی پیشرفته WOS ابتدا تمامی مقالات جهانی که از ابتدا در این پایگاه نمایه شده‌اند، بالغ بر ۶۵۵۴ مقاله بازیابی شد. در مرحله بعد، با استفاده از جستجوی موضوعی این پایگاه تعداد مقالات در موضوعات مختلف استخراج گردید. تمامی پیشینه‌ها در حیطه‌های موضوع، زبان، کشور، نویسنده، سال انتشار، نوع مدرک، مجله و مؤسسه و دانشگاهها، تجزیه و تحلیل و به رایانه شخصی منتقل گردید. هر رکورد دارای برچسبهایی است که به وسیله خود پایگاه WOS که دارای نرم افزار تحلیل‌گر است و به تحلیل آماری و رتبه‌بندی آنها می‌پردازد، از نظر نام نویسنده‌گان مقاله‌ها، نوع مدارک، زبان مقاله‌ها، نام کشورها، نام مؤسسه‌ها و دانشگاهها، سال انتشار مقاله‌ها و نام مجله‌ها مورد بررسی قرار گرفت و برای تحلیل، به فایل اکسل که از قبل تنظیم شده بود، منتقل گردید. این مرحله از کار به صورت دستی صورت گرفت. آن‌گاه کلیه پیشینه‌ها برای ترسیم ساختار علم به نرم افزار Hist Cite که یکی از آخرین تولیدات مؤسسه علمی آمریکاست و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در پایگاه‌های نمایه‌های استنادی طراحی شده است، وارد

شد. پیش فرض این نرم افزار، تعیین مهم ترین ۳۰ مقاله در پایگاه مورد مطالعه است. اما بسته به حوزه موضوعی و دوره مورد بررسی، گاهی ۳۰ مقاله کافی نیست. در نتیجه، پژوهشگر تعداد مقاله های مهم در محدوده مورد بررسی را برای کوشش و خطایم وزیاد می کند تا ترسیم مناسب تری به دست آورد. از آنجاکه مقاله های مهم بر اساس یکی از دو روش دریافت تعداد استنادهای محلی یا جهانی (بسته به انتخاب پژوهشگر) تعیین می شود، زیادتر کردن تعداد مقاله ها برای ترسیم، ممکن است به ورود مقاله هایی با استنادهای کم به نمودار منجر شود و به کیفیت نمودار صدمه بزند. در این مقاله، به صورت آزمایش و خطا، مقاله های مهم بر اساس تعداد استنادهای جهانی تعیین شده اند (حمیدی، اصنافی، عصاره، ۱۳۸۷)؛ یعنی مقاله هایی با حداقل ۶ استناد جهانی در محدوده مورد بررسی مشخص شد. خاطرنشان می شود که نرم افزار Hist Cite پس از انتخاب مقاله های مهم و پراستناد (در این مقاله حداقل ۶ استناد)، فهرستی از مقاله های گزیده ارائه می دهد. این نرم افزار بر اساس تعداد استنادهای دریافتی، نموداری را ترسیم می نماید. در آن نمودار، مقاله های مهم به ترتیب سال انتشار و نیز تعداد استنادهای دریافتی، مشخص می شوند. نتایج به دست آمده بر اساس تاریخ، پدیدآور، شمار استنادها، زبان، نوع مدرک و... تحلیل می شوند. مطالعه نمودار به کمک فهرست مقاله ها امکان پذیر است. نتایج به دست آمده بر اساس تاریخ، پدیدآور و شمار استنادها تحلیل می شوند. یادآوری می شود که مدل این نمودار روی صفحه نمایش رایانه بسیار راحت تر قابل مشاهده و درک است؛ زیرا با قرار دادن نشانگر ماوس یا مکان نما روی شماره مقاله، اطلاعات کتابشناختی مقاله شامل نام نویسنده، نام مجله، دوره، شماره، تاریخ و تعداد استنادهای دریافتی محلی و جهانی، ظاهر می شود. (برای مشاهده این نمودارها،

بنگرید: apps.I&Iknowledge.com

محدودیتهای پژوهش

محدودیت اصلی پایگاه WOS به نمایه‌های استنادی برمی‌گردد که بر زبان انگلیسی تأکید فراوان دارند و در آنها به مقاله‌هایی که به زبانهای دیگر تولید می‌شوند، کمتر توجه می‌شود. علاوه بر آن، در این پایگاه، مستندسازی صورت نگرفته است. دلیل آن املای اشتباه یا نوشتمنامه یک فرد، با املای‌های متفاوت است. (حمیدی، اصنافی، عصاره، ۱۳۸۷) البته در این مورد، محقق کوشیده است با بررسی دستی فهرستهای مورد نظر، اقدام به گردآوری آثار مرتبط از نظر نویسنده و مؤسسه‌ها در یک محل نماید.

تجزیه و تحلیل نتایج

برای پاسخگویی به سوالهای پژوهش، نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل ۶۵۵۴ عنوان مدرک، حسب مورد در قالب جدول و نمودار طراحی شد که به ترتیب ذیل ارایه می‌گردد:

۱. سهم کشورهای مختلف در نگارش مدارک

در مجموع، ۹۳ کشور در نگارش مدارک حوزه موضوعی اسلام در سطح جهانی همکاری داشته‌اند که از این میان، ایالات متحده آمریکا با ۳۴٪، انگلستان ۱۱٪، کانادا ۳٪ به ترتیب رتبه‌های اول و دوم را در زمینه تولیدات اسلام داشته‌اند. بر طبق یافته‌های جدول ۱ در میان کشورهای خاورمیانه، ایران با ۳۰ مقاله با اختلافی فاحش بعد از ترکیه با ۱۴۰ مقاله و اسرائیل با ۱۰۹ مقاله در مرتبه سوم و بالاتر از عربستان سعودی با ۲۷ مقاله قرار گرفته است.

جدول ۱- کشورهای مشارکت‌کننده در تولید مقاله‌های اسلام در جهان

رتبه	کشور	تعداد پیشینه	درصد از ۶۵۵۴
۱	ایالات متحده	۲۲۸۹	۳۴/۸
۲	ناشناخته	۱۹۰۳	۲۹/۷
۳	انگلستان	۷۲۸	۱۱
۴	کانادا	۱۹۷	۳
۵	فرانسه	۱۶۵	۲/۵
۶	آلمان	۱۶۱	۲/۵
۷	ترکیه	۱۴۰	۲/۱
۸	استرالیا	۱۲۴	۱/۸
۹	اسرائیل	۱۰۹	۱/۶
۱۰	هلند	۸۵	۱/۲
۱۱	هند	۵۶	۰/۸۵
۱۲	اسپانیا	۵۳	۰/۸
۱۳	افریقای جنوبی	۳۵	۰/۵۳
۱۴	ایتالیا	۳۳	۰/۵
۱۵	مصر	۳۲	۰/۴۸
۱۶	سوئد	۳۱	۰/۴۷
۱۷	ایران	۳۰	۰/۴۵
۱۸	مالزی	۳۰	۰/۴۵
۱۹	بلژیک	۲۷	۰/۴۱
۲۰	عربستان سعودی	۲۷	۰/۴۱

۲. توزیع زبانی

در مجموع، مقالات اسلامی در سطح جهانی در پایگاه ISI به ۱۸ زبان منتشر شده است. جدول ۲ مشخص می‌سازد که ۸۳٪ از مدارک به زبان انگلیسی است که با توجه به جنبه بین‌المللی زبان انگلیسی و نیز غالب بودن زبان انگلیسی به عنوان زبان علمی بر سایر زبانها قابل توجیه می‌باشد زبانهای دیگر، فرانسوی با ۸۵٪ و آلمانی با ۴۹٪ است. زبان فارسی در پایگاه ISI قابل نمایه شدن نیست.

جدول ۲ - رتبه‌بندی زبان به کار رفته در مدارک

رتبه	زبان	تعداد پیشینه	درصد از ۶۵۵۴
۱	انگلیسی	۵۴۴۵	۸۳
۲	فرانسه	۵۶۰	۸/۵
۳	آلمانی	۳۲۶	۴/۹
۴	اسپانیایی	۷۷	۱/۱
۵	ایتالیایی	۵۲	۰/۷
۶	روسی	۲۶	۰/۳۹
۷	ترکی	۲۰	۰/۳

۳. سهم مؤسسه‌ها در نگارش مدارک

۲۲۲۴ سازمان کار انتشار مقالات حوزه اسلام را در سطح جهان به عهده داشته‌اند. البته همان‌طوری که از جدول ۳ پیداست، متأسفانه ۱۹۵۳ مقاله دارای سازمان خاص و کشور خاصی نیستند و عمدهاً دانشگاه‌های امریکایی و انگلیسی بیشترین نقش را در تولیدات اسلامی داشته‌اند. البته در ایران، دانشگاه تهران و علامه طباطبائی بیشترین تولید را داشته‌اند.

جدول ۳ - سازمانهای مشارکت‌کننده در تولید مقاله‌های حوزه اسلام در جهان

رتبه	سازمان	تعداد پیشینه
۱	ناشناسخته	۱۹۵۳
۲	دانشگاه کلمبیا	۴۵
۳	دانشگاه هاروارد	۴۵
۴	دانشگاه جرج تاون	۴۱
۵	دانشگاه شیکاگو	۴۰
۶	دانشگاه کمبریج	۳۵
۷	دانشگاه میشیگان	۳۵

۴. توزیع مدارک در میان مجله‌ها

مدارک حوزه مورد بررسی در موضوع اسلام، میان ۱۲۶۰ عنوان مجله توزیع شده است. فهرست ۲۰ عنوان برتر مجلات اسلام، به ترتیب، در جدول ۴ مرتب می‌شود و به طور کلی این ۲۰ مجله ۲۷٪ کل مقالات اسلام را در سطح جهانی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴ - بیست مجله برتر در تولید مقاله‌های اسلام در جهان

رتبه	عنوان	تعداد پیشینه
۱	INTERNATIONAL JOURNAL OF MIDDLE EAST STUDIES	175
۲	MUSLIM WORD	159
۳	MIDDLE EAST JOURNAL	150

ادامه جدول ۴ - ۲۰ مجله برتر در تولید مقاله‌های اسلام در جهان

رتبه	عنوان	تعداد پیشینه
۴	LIBRARY JOURNAL	130
۵	ISLAM-ZEITSCHRIFT FUR GESCHICHTE UNS	111
	KULTUR DES ISLAMISCHEN ORIENTS	
۶	TLS-THE TIMES LITERARY SUPPLEMENT	105
۷	JOURNAL OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY	93
۸	BULLETIN OF THE SCHOOL OF ORIENTAL AND	90
	AFRICAN STUDIES-UNIVERSITY OF LONDON	
۹	JOURNAL OF THE AMERICAN ORIENTAL SOCIETY	84
۱۰	INTERNATIONAL AFFAIRS	80
۱۱	AMERICAN HISTORICAL REVIEW	70
۱۲	ESPRIT	70
۱۳	FOREIGN AFFAIRS	70
۱۴	JOURNAL OF THE AMERICAN ACADEMY OF	62
	RELIGION	
۱۵	COMMENTARY	60
۱۶	JOURNAL OF ASIAN STUDIES	59
۱۷	MIDDLE EASTERN STUDIES	54
۱۸	SOCIAL COMPASS	54
۱۹	JOURNAL OF SEMITIC STUDIES	53
۲۰	AMERICAN ETHNOLOGIST	52

۱۴۳

بررسی تحلیلی انتشارات علمی تولید شده در حوزه اسلام

۵. توزیع مدارک بر اساس محمل انتشاراتی

تولیدات علمی در موضوع اسلام، در ۲۶ نوع محمل انتشاراتی منتشر شده‌اند که ۵ مورد به ترتیب، در جدول ۵ آورده شده است. بر اساس جدول ۵ بیشترین محمل انتشاراتی در بین مدارک اسلام در سطح جهانی نقد کتاب با ۳۴۸۴ یعنی ۵۳٪ و بعد مقامه با ۲۳۳۷ یعنی ۳۵٪ می‌باشد.

جدول ۵ - محمل‌های انتشاراتی مدارک جهانی

رتبه	نقد	ویرایش منابع	مقاله کنفرانسی	مقاله	نقد کتاب	تعداد پیشینه	درصد از ۶۵۵۴
۱					نقد کتاب	۳۴۸۴	۵۳
۲				مقاله		۲۳۳۷	۳۵٪
۳			مقاله کنفرانسی			۱۹۱	۲/۹
۴		ویرایش منابع				۱۶۶	۲/۶
۵	نقد					۱۵۸	۲/۴

۶. توزیع مدارک بر اساس سال انتشار

بر اساس جدول ۶ با وجود فراز و نشیب نسبی در سالهای مورد بررسی، تمایل کلی به سمت افزایش کمی مدارک است؛ به طوری که در سالهای ۲۰۰۹ و ۲۰۰۸ بیشترین تعداد مدارک منتشر شده است. این امر مشارکت بیشتر جامعه علمی در تولید علم را در حوزه‌های مورد بررسی نوید می‌دهد.

جدول ۶ - سالهای انتشارات مدارک در مورد اسلام در سطح جهان

رتبه	سال	تعداد پیشینه	درصد از ۶۵۵۴
۱	۲۰۰۸	۶۵۴	۱۰/۰
۲	۲۰۰۹	۶۰۳	۹/۲
۳	۲۰۰۵	۴۲۶	۶/۵
۴	۲۰۰۴	۳۹۸	۶/۱
۵	۲۰۰۶	۳۹۱	۶/۰
۶	۲۰۰۳	۳۹۱	۶/۰
۷	۲۰۰۲	۳۶۳	۵/۵
۸	۱۹۹۴	۲۹۴	۴/۵
۹	۲۰۰۱	۲۸۲	۴/۳
۱۰	۱۹۹۶	۲۷۳	۴/۲

۱۴۵

۷. در جدول ۷ موضوعات در زمینه‌های اسلام، به ترتیب، فهرست شده است. خاطر نشان می‌شود که تمام این موضوعات در ارتباط با اسلام است. البته ممکن است بعضی موضوعات بین رشته‌ای باشد و یک مقاله در بیش از یک موضع نمایه شود؛ به همین خاطر، درصد آن ممکن است بیشتر از ۱۰۰ درصد شود.

جدول ۷ - موضوعات برتر در حوزه اسلام در سطح جهان

رتبه	موضوع	تعداد پیشینه	درصد از ۶۵۵۴
۱	مذهب	۱۲۵۵	۱۹
۲	تاریخ	۹۴۴	۱۴/۴
۳	مطالعات آسیایی	۸۲۹	۱۲/۶
۴	مطالعات منطقه‌ای	۸۲۹	۱۲/۶
۵	علوم سیاسی	۶۹۹	۱۰/۶
۶	روابط بین الملل	۵۴۹	۸/۳
۷	جامعه‌شناسی	۴۳۶	۶/۶
۸	علوم انسانی بین رشته‌ای	۴۳۰	۶/۶
۹	علوم اجتماعی بین رشته‌ای	۴۱۰	۶/۲
۱۰	مردم‌شناسی	۴۰۵	۶/۱
۱۱	ادبیات	۳۸۲	۵/۸
۱۲	کلیات	۱۷۷	۲/۷
۱۳	مطالعات اخلاق	۱۳۶	۲

۸. در جدول ۸ ده نویسنده برتر در زمینه‌های اسلام به ترتیب فهرست شده است.

جدول ۸ - نویسنده‌گان برتر در حوزه اسلام

رتبه	شكل	تعداد پیشینه
۱	Hames C	۲۱
۲	Quandt WB	۱۸
۳	Brown LC	۱۷

ادامه جدول ۸ - نویسندهای برتر در حوزه اسلام

رتبه	شکل	تعداد پیشنه
۴	Robinson F	۱۷
۵	Grandguillaume G	۱۶
۶	Rippin A	۱۵
۷	Colins WP	۱۳
۸	Irwin R	۱۳
۹	Roy O	۱۲

مقالات اثرگذار

هرگاه بحث از مطالعه تاریخ علم در یکی از حوزه‌های علمی به میان می‌آید، شناسایی و معرفی منابع اثرگذار در آن حوزه، در طول زمان مورد مطالعه، ضرورت پیدا می‌کند. ساختار هر حوزه علمی بر آثار نویسندهای اثرگذار آن حوزه تأکید دارد. ترسیم ساختار علم که توسط نرم‌افزار SPSS (ترسیم نمودار دو بعدی) و سایر نرم‌افزارهای موجود و اخیراً Hist Cite میسر است، به خوبی می‌تواند سیر تحول تاریخی یک حوزه علمی و نیز ظهور و افول شاخه‌های مختلف آن را نشان دهد.

(حمیدی، اصنافی، عصاره (۱۳۸۷))

در این بررسی، سعی شده است داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Hist Cite تجزیه و تحلیل و به ترسیم ساختار علم در این حوزه‌ها و در این محدوده زمانی پرداخته شود. از میان ۶۵۵۴ مدلک مورد بررسی نرم‌افزار تعداد ۳۰ مقاله را منعکس نموده است.

بر طبق جدول ۶، اگرچه بعد از سال ۲۰۰۴، رشد اطلاعات حوزه اسلام جهان‌گردی گرفته، اما از استنادهای کمی نسبت به مقاله‌های دوران پیشین برخوردار است. دلیل این امر، می‌تواند آن باشد که هنوز مدت‌چندانی از عمر این

مقالات سپری نشده است.

۳۰ مقاله‌ای که گیرنده بیشترین استنادها بوده‌اند، به ترتیب تاریخ نگارش، از کم به زیاد (۱۹۹۰-۲۰۰۴) مرتب شده‌اند.

راهکارهای پیشنهادی به افزایش مقالات آی اس آی در جهان اسلام

۱. تبدیل پایاننامه‌های دوره‌های تحصیلات تکمیلی حوزه و دانشگاه به مقالات انگلیسی مبنی بر معارف اصیل اسلامی و ارسال آنها به مجلات آی اس آی.
۲. تهییه مجلات انگلیسی حوزوی و دانشگاهی اسلامی مبنی بر استانداردهای بین‌المللی؛ به ویژه استانداردهای آی اس آی.
۳. از آنجاکه بیش از ۹۰٪ مقالات آی اس آی به زبان انگلیسی است، پس باید تقویت زبان انگلیسی در حوزه و دانشگاه، مبنا قرار گیرد.
۴. یکی از ملاکهای مهم تدوین مقاله در آی اس آی همکاری بین‌المللی در تأثیف و تدوین مقاله‌های علمی است. از آنجاکه مجلات انگلیسی که هم آی اس آی باشد و هم به معارف اسلامی بپردازد وجود ندارد، این می‌تواند گزینه‌ای بسیار مهم باشد که علاوه بر تدوین مقالات در پایگاه آی اس آی، زمینه نشر و گسترش معارف اسلامی را نیز به دنبال دارد.
۵. یکی دیگر از ملاکهای مهم در پذیرش مقالات در پایگاه آی اس آی استفاده از منابع معترض و بین‌المللی است که متأسفانه اکثر منابع مورد استفاده ما داخلی است.
۶. نوشتمن مقالات اسلامی که حاوی نظریه‌های جهانی است؛ به خصوص در مقایسه با ادیان دیگر. چون یکی از مهم‌ترین ملاکهای آی اس آی ضریب تأثیر است؛ یعنی اینکه چند منبع از یک مقاله استفاده کرده‌اند.
۷. همان طور که در متن مقاله حاضر مشاهده می‌کنید، بیشتر مقاله‌ها نقد کتاب است که دانشمندان اسلامی دست کم از این طریق می‌توانند با نقد سازنده به معرفی کتابهای اصیل اسلامی باگرایش شیعی یا نقد منابعی که کمبود و خطأ دارند، بپردازنند.

منابع

1. Ingwersen, Peter, Jacobs, Daisy (2004). South Africa research in selected scientific areas: Status 1981-2000. *Scientometrics*. Vol. 59. No. 3. PP: 405-423.
۲. کریمی، رضا. بررسی تحلیلی انتشارات علمی تولید شده در حوزه زیست محیطی پایگاه Web of science از نویسندهای ایرانی. همایش ملی محیط زیست و فناوری. بهار ۱۳۸۸.
۳. حمیدی، علی و اصنافی، امیررضا و عصاره، فریده. بررسی تحلیلی و ترسیم ساختار انتشارات علمی تولید شده در حوزه‌های کتاب‌سنجی، علم‌سنجی، اطلاع‌سنجی و وب‌سنجی در پایگاه Web of science طی سالهای ۱۹۹۰-۲۰۰۵. کتابداری و اطلاع‌رسانی. تابستان ۱۳۸۷ شماره ۴۲.
4. Small, H; Garfield, E (1985). "The geography of Science: disciplinary and national mapping." *Journal of Information Science*, 11(4): 147-159.
5. Bradford, S.C (1948). *Documentation*. London: Crosby Lockwood and Sons.
6. Price, D.O.D.S.C. (1966). "The Science of Scientists". *Medical opinion and Review*, 1 (100: 88-99).
7. Gould, P; White, R. (1974). *Mental Maps*. Harmondsworth, England: Penguin Books.
8. Wilson, Concepcion S, Markusova, Valentina A. (2004). Changes in the scientific output of Russia from 1980 to 2000, as reflected in the Science Citation Index, in relation to national politico-economic changes. *Scientometrics*. Volume 59, Number 3 / March. pp: 281-472.
۹. براون، تیبور، ولنگانگ گلانز و آندریاس شوبرت. *شاخصهای علم سنجی، ارزیابی تطبیقی فعالیتهای انتشاراتی و تأثیرگذاری ارجاعات در ۳۲ کشور*. ترجمه: محمد اسماعیل ریاحی. رهیافت.

بهار، ص ۷۰-۸۰

۱۰. عصاره، فریده و ویلسون، کنپسیون، اس. انتشارات علمی ایرانیان: مشارکت، رشد و توسعه از ۱۹۸۵-۱۹۹۹. ترجمه: آتوسا کوچک. فصلنامه کتاب. تابستان. شماره ۶۲، ص ۱۴۴-۱۳۱.
۱۱. صراف زاده، مریم. انعکاس مقالات محققان ایرانی در دو بانک اطلاعاتی کب و اگریس. رهیافت. بهار و تابستان. ص ۹۷-۸۸.
۱۲. عصاره، فریده. بررسی تطبیقی رشد انتشارات علمی ایران در نمایه استنادی علوم در سالهای ۱۹۸۹-۱۹۹۰ و ۱۹۹۴-۱۹۹۵ و مقایسه نتایج حاصل با شاخصهای موجود در کشورهای دیگر. رهیافت. شماره بیست و چهارم، بهار و تابستان، ص ۷۶-۶۹.
۱۳. موسوی، میرفضل اللہ. احراز جایگاه نخست علمی در منطقه. رهیافت، شماره ۳۵، ص ۴۵-۵۹.
۱۴. عصاره، فریده و رحمان معرفت. مشارکت پژوهشگران ایرانی در تولید علم جهانی در مدل‌لاین. رهیافت. بهار ۱۳۸۴، ص ۳۹-۴۴.
۱۵. صبوری، علی اکبر و پورسازان، نجمه. تولید علم در ایران در سال ۲۰۰۵. رهیافت. شماره ۳۷، ص ۴۹-۵۲.